Knjižničarske novice

mag. Jerneja Stoviček, Osnovna šola Zalog

Posvet Pismenost na prepihu 2026: Pla(s)ti jezika

V torek, 19. maja 2026, je v organizaciji Centra za spodbujanje bralne pismenosti Mariborske knjižnice v Glaserjevi dvorani Univerzitetne knjižnice Maribor potekal že 8. strokovni posvet Pismenost na prepihu, tokrat z naslovom Pla(s)ti jezika. V središče je postavil jezik kot osnovni gradnik človekovega mišljenja, sporazumevanja in družbenega življenja ter poudaril poseben pomen bralne pismenosti kot tistega temelja, na katerem gradijo vse ostale pismenosti današnje hitro razvijajoče se moderne družbe. Razpravljalci so se v svojih predavanjih vsak s svoje perspektive dotaknili tudi vprašanja položaja jezika v kontekstu sodobnega digitalnega okolja, razvijajoče se umetne inteligence ter novih medijskih in zvočnih praks.

Dogodek je otvoril direktor Mariborske knjižnice, Klemen Brvar, za njegovo koordinacijo in povezovanje pa je poskrbela Andreja Erdlen. Posvet je bil namenjen strokovnjakom s področja jezika, kulture, šolstva ter širši zainteresirani javnosti.

Slika 1: Pozdravni nagovor Andreje Erdlen (foto: Jerneja Stoviček)

Vsebino posveta so s svojimi prispevki oblikovali razpravljalci:

- Marko Stabej (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani),
- Vesna Mikolič (ZRS Koper in Univerza v Trstu),
- Amanda Saksida (Institut Jožef Stefan, Ljubljana; IRCCS Burlo Garofolo, Trst),

- Darinka Verdonik (Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko Univerze v Mariboru),
- Tina Lengar Verovnik (Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani; ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša),
- Aljoša Harlamov (literarni zgodovinar in samostojni delavec v kulturi),
- Uroš Grilc (Zavod Škrateljc).

Marko Stabej je v svojem prispevku z naslovom ***Jezik, pismenost in pismouki*** najprej skušal s pomočjo citatov iz različnih obdobij slovenske zgodovine pokazati, kako kritičnost do javne rabe slovenščine v sicer nekoliko spremenjenih formalnih okvirih vztraja že od Marka Pohlina naprej in kako jezik kljub vsemu do danes ni izumrl, ampak se je kvečjemu s splošnim razvojem naroda le spreminjal in razvijal. Analiziral je, kakšna je bila glede na naše bralne, pisne in govorne navade raba slovenščine v preteklih desetletjih in kakšna je danes ter se v tem okviru dotaknil tudi današnje rabe slovenščine v odnosu do tujih jezikov. Natančneje je opredelil razmerje med pojmoma obvladovanje jezika in bralna pismenost ter z navedbo nekaterih spletnih orodij (Fran.si, CLARIN.SI, cjvt, SDJT…) nakazal sodobno široko paleto možnosti za izpopolnjevanje jezikovnega znanja. Na koncu je skušal razbiti nekaj mitov o jeziku, ki jih, kot je zapisal na eni od svojih drsnic, »pismouki pojmujejo kot neizpodbitne resnice«. Če omenimo le nekatere med njimi: če uporabljamo isti jezik, se razumemo; če se naučimo slovnični opis nekega jezika, ta jezik bolje obvladamo in uporabljamo; z vedenjem o besedilnih vrstah (prepoznavanjem, določanjem in tvorjenjem po jasnih šolskih pravilih) se naučimo dobre, ustrezne praktične rabe jezika in samega komuniciranja; skrb za jezik poteka v obliki piramide, na vrhu katere so jezikoslovni odločevalci in odločevalke, ki se znanstveno odločajo o pravilni podobi jezika.

Vesna Mikolič je v predavanju pod naslovom ***Jezik in književnost kot kulturni vrednosti*** spregovorila najprej o pomenu književnosti. Obrazložila je tri njene ravni, tj. umetniško-semiotično, pragmatično oz. dialoško in kulturno-identitetno, ter na tej osnovi ugotovila, da kot taka »književnost odraža in konstruira kulturo, družbo in pripadnost«. Ker pa je njen najpomembnejši konstitutivni element jezik, je tudi zanj značilno, da predstavlja »ključen dejavnik osebne in etnične oz. kulturne identitete« in torej ni le zgolj orodje sporazumevanja. V nadaljevanju se je dotaknila sodobnih pristopov v didaktiki jezika in književnosti ter se ob tem vprašala, zakaj jezik književnosti v šolah in raziskavah še vedno večinoma opazujemo ločeno od književnosti same in kam je poniknila dobra stara filologija, ki je na jezik in literaturo gledala bolj celovito. Jezik in literaturo, kot je poudarila, je vendarle potrebno gledati v njuni tesni medsebojni povezanosti in celovitosti, saj v književno delo vedno vstopamo preko jezika. To je ponazorila na primerih treh slovenskih klasičnih besedil avtorjev Karla Destovnika Kajuha (Slutnja), Ivana Cankarja (Pehar suhih hrušk) in Frana Levstika (Kdo je napravil Vidku srajčico). V kontekstu tega je omenila 5 bralnih korakov in jih natančneje obrazložila: ključne besede, moč besede, idejna plast in etos besede, (med)kulturni pogled in razpoloženje besedila. Svoje predavanje je zaključila z mislijo: »Povezovanje književnosti z jezikom, družbo in kulturo je nujen korak k poglobljenemu branju in oblikovanju empatičnih, pismenih in kritično mislečih posameznikov, ki bodo znali razumeti kompleksnosti sodobnega sveta.«

Prispevek **Amande Saksida** je imel naslov ***Vloga branja pri zgodnjem razvoju jezika in vloga jezikovnih zmožnosti pri branju***. Uvodoma je predavateljica predstavila mednarodno konferenco o pismenosti Literacy for Democracy: Shaping the Future, ki je 5. maja 2026 potekala v Varšavi, in njena tri osrednja sporočila: branje oblikuje aktivnega in kritičnega državljana, kar je ključni dejavnik preživetja demokracije; človeški stik je v razvoju otroka ob branju nenadomestljiv in predstavlja nujno potrebno nevrobiološko hrano za možgane; sposobnost branja in branje samo je potrebno negovati pri vsakem človeku od rojstva naprej, saj umirja in stabilizira živčni sistem ter vzpostavlja in gradi trajne vezi. V tem kontekstu je nekaj besed namenila umetni inteligenci in poudarila, da le-ta ob posnemanju človeške komunikacije nikakor ne more nadomestiti človeških sposobnosti, kot so kritično mišljenje, empatija, pristna ustvarjalnost, medosebne vezi ter moralna presoja. Spregovorila je o pomenu branja v najzgodnejšem obdobju človekovega življenja in ga označila za temeljno biološko potrebo. Dotaknila se je tudi problema ločevanja med tipičnim in atipičnim razvojem govora pri otrocih ter s tem povezanim raziskovanjem na temelju govornih korpusov, kot ga pri nas uvaja projekt EPIC-SI (ARIS J6 – 70222). Za konec je predstavila nekaj evropskih pobud za branje od rojstva naprej (Velika Britanija: Bookstart, Nemčija: Lesestart 1-2-3, Finska: Book Bag for Every Newborn, Nizozemska: BoekStart, Italija: Nati per Leggere, Belgija – Flandrija: BoekStart) in pri tem posebej izpostavila program Nati per Leggere v Italiji, v katerega je poleg knjižnic vključena tudi medicinska stroka – zaradi zavedanja pomena zgodnjega branja pediatri otrokom na rednih pregledih »predpišejo« branje, knjige pa so predstavljene kot »zdravstveno orodje«. Program teče že več kot 20 let, rezultati pa so merljivi in vidni. Kot ob tem ugotavlja predavateljica, imamo v Sloveniji zelo razvito infrastrukturo za spodbujanje branja predvsem za predšolske in šolske otroke, medtem ko je veliko vrzel opaziti ravno za tisto obdobje otrokovega razvoja, ko se jezik dejansko gradi in razvija, tj. za obdobje 0-3 let. Na tem področju bi se za promocijo o pomenu branja od rojstva naprej morale medsektorsko povezati medicinska, pedagoška in bibliotekarska stroka, to pa ob hkratni podpori raziskovalnih ustanov, založb in medijev, je svoj prispevek zaključila

predavateljica.

Darinka Verdonik je s svojim prispevkom *Kako vsakdanji govor postane znanstveni vir* poslušalce spomnila na Center za jezikovne vire in tehnologije Univerze v Ljubljani ter njegova praktično uporabna in preko spleta prosto dostopna jezikovnotehnološka orodja ter temeljne digitalne jezikovne vire za sodobni slovenski jezik. Omenila je Korpus pisne standardne slovenščine Gigafida 2.2 ter ob tem opozorila, da je opis jezika, ki temelji izključno na opazovanju njegove pisne rabe, vedno le nekaj nepopolnega, saj se njegova prava barvitost in živost vedno skrivata predvsem v njegovi govorjeni besedi. V kontekstu tega je omenila projekt Sporazumevanje v slovenskem jeziku, ki je potekal med 1. junijem 2008 in 31. decembrom 2013, ter predstavila t. i. Korpus govorjene slovenščine Gos, ki obsega več desetin ur posnetkov spontanega govora v najrazličnejših situacijah in je uporabnikom na voljo preko spletnega vmesnika. Korpus je za jezikoslovno rabo sicer prosto dostopen tudi v repozitoriju CLARIN.SI, tj. v okviru digitalne infrastrukture, ki ponuja podatke, orodja in storitve za podporo raziskavam, ki temeljijo na jezikovnih virih. Predavateljica je na koncu predstavila še projekt Govorjena slovenščina in njegov istoimenski portal, namenjen zbiranju posnetkov vsakdanjega slovenskega govora, ter poslušalce povabila k sodelovanju. Namen zbiranja posnetkov je njihova uporaba v raziskavah govora in v razvoju digitalnih orodij za naš jezik, hkrati pa tudi v oblikovanju zbirke za prihodnost, tj. arhiva naše jezikovne kulturne dediščine. Govor namreč ni nekaj statičnega, ampak je kot reka v večnem teku in spreminjanju.

Devet življenj radia in sodobni avdio mediji je bil naslov predavanja **Tine Lengar Verovnik**. V njem je predavateljica poslušalce najprej popeljala skozi zgodovino radia na Slovenskem, katere začetki segajo v 30. leta 20. stoletja, in predstavila njene ključne mejnike. Kot je poudarila, je radio skozi čas pokazal veliko mero prilagodljivosti, zaradi česar mu je do današnjih dni uspelo obdržati status relevantnega medija. Danes ga od radia FM dobe ločuje marsikaj, med drugim to, da ni več zgolj linearen, da ustvarja multimedijske vsebine za različne platforme, ima zvok in podobe, je v večji meri interaktiven in participativen, njegove vsebine pa je mogoče deliti, jih ponovno predvajati in po njih iskati. Ena najpomembnejših lastnosti radijskega programa je, da poteka v živo in da tak vtis skušajo dati tudi njegove posnete vsebine. V središču tega koncepta je govor, ki je v preteklosti sledil predvsem knjižnemu jeziku, saj se je radiu podobno kot televiziji pripisovala odgovornost za »lepo slovenščino« in »pravilno izražanje«, medtem ko danes pestrost vsebin in komunikacijski položaj govorca zahtevata jezikovno prilagodljivost v smeri bolj sproščenega vsakdanjega govora. V nadaljevanju je predavateljica spregovorila še o današnjih formalnih okvirih v zvezi z delovanjem slovenskega radia (Zakon o javni rabi slovenščine, Zakon o medijih, Zakon o Radioteleviziji Slovenija), o vrstah radijskih programov pri nas, o razliki med poročevalskim in narativnim branjem na radiu ter predstavila rezultate raziskovalnega projekta Medijski repertoarji mladih: socialni, politični in kulturni aspekti digitaliziranega vsakdana, ki je potekal med 1. septembrom 2020 in 31. avgustom 2023. Pozornost je namenila tudi podkastom, ki so se najprej kazali predvsem kot stopnja v tehnološkem razvoju radia, danes pa jih večinoma dojemamo kot samostojno medijsko pojavnost, zvočnim knjigam ter na koncu vključevanju umetne inteligence v kontekst radia kot medija.

Aljoša Harlamov je svoj prispevek *Veliki jezikovni modeli in (vnovična) smrt avtorja* posvetil, kot že sam naslov pove, velikim jezikovnim modelom (VJM), med katerimi je najbolj poznana t. i. umetna inteligenca. Toda v nasprotju s pričakovanji je o tej temi spregovoril izjemno kritično, zaradi česar je bil njegov prispevek še toliko bolj zanimiv. Vsebino svojega predavanja je razdelil v tri poglavja. V prvem pod naslovom *VJM ali UI: marketing, marketing, marketing* je razložil pojem »veliki jezikovni modeli« in ob tem pojasnil, zakaj je po njegovem mnenju poimenovanje umetna inteligenca zavajajoče – meni namreč, da gre pri uporabi tega pojma za antropomorfizem in nevarno prikrivanje omejitev VJM glede na zmožnosti človeške inteligence, kar pri ljudeh budi nerealna pričakovanja in pomanjkanje zavedanja o notranjih procesih, ki VJM vzpostavljajo in vzdržujejo. V drugem poglavju svojega izvajanja z naslovom *Etična raba VJM: nov udarec po Zemlji in denarnicah* je Harlamov opozoril, da se uvajanje VJM dogaja nepremišljeno in celo s pomočjo politike »resentimenta«, zaradi česar trenutno nobena njihova raba ni etična, saj gre v ozadju zgolj za denar in dobiček. Zato vsakokrat, ko uporabimo VJM, posredno sodelujemo pri uničevanju okolja in ekonomije, kršenju avtorskih pravic, podpiranju lažnih novic, množičnega nadzora in neetičnih podjetij, dražimo lastno življenje, kar pa je najhuje, podpiramo spolno nasilje in pedofilijo, za kar se VJM danes uporabljajo zelo pogosto. Tretje poglavje svojega predavanja je Harlamov podnaslovil *Pisanje in VJM: od kraje avtorskih pravic do smrti avtorja*, v katerem je povedal, da so z zlorabo avtorsko zaščitenih vsebin v korist VJM najprej »prišli« po avtorske pravice, naslednja faza, ki sledi, pa je preprosto smrt avtorja, saj bodo velike korporacije kot lastnice velikih globalnih založb VJM začele uporabljati za masovno pisanje poceni izdelanih knjig. Knjige, ki so tako napisane, pa imajo vedno vse lastnosti slabega pisanja, za katerega je značilna nekonsistentnost, grandioznost in skrajnosti, uporaba klišejskih fraz in stereotipov, splošnih resnic, promocijskega jezika. Zaščita avtorskih pravic, kot pravi predavatelj na koncu, tako ni več le stvar avtorjev, ampak vse bolj postaja tudi stvar bralcev, in sicer v skupnem prizadevanju za ohranitev jezikovno in vsebinsko kakovostnega bralnega gradiva.

V prispevku ***Bralna pismenost v Sloveniji. Stanje, perspektive in prihodnost jezika, knjige ter države*** je **Uroš Grilc** spregovoril najprej o Slovencih kot o narodu knjige, ki je svojo prvo natisnjeno knjigo dobil že nekaj desetletij po Gutenbergovi Bibliji, bil 9. svetovni narod, ki je dobil svojo sodobno slovnico, ter 12. zapovrstjo, ki je dobil celoten prevod Svetega pisma. Danes ima Slovenija odlično razvito mrežo splošnih knjižnic, bogato knjižno produkcijo, obenem pa slabo splošno kulturo kupovanja knjig ter posledično šibko mrežo knjigarn. Prav tako je neurejeno področje šolskih knjižnic, vse več pa je tudi težav s splošno bralno pismenostjo in bralno kulturo, na kar opozarjajo zlasti mednarodne raziskave s področja šolstva. Grilc ob tem opozarja, da bi rezultati v zvezi z bralno pismenostjo v Sloveniji morali postati prvovrstni problem vsake vlade, ki bi terjal takojšnje kompleksne in usklajene vladne politike tako na področju šolstva kot tudi kulture in sociale. K obratu v smer pozitivnih trendov bi po njegovem mnenju lahko pripomogli nekateri inovativni pristopi, saj je branje, kot ga definira, »celostna aktivnost, je način spoznavanja sveta, ključna za razvoj posameznika kot osebnosti, je način povezovanja družin in skupnosti ter krepitve vrednot trajnostnega življenja«. V kontekstu tega je predstavil delovanje zavoda Škrateljc, njegove aktivnosti in projekte, kot sta na primer Pravljično-doživljajska transferzala po Sloveniji in Muzej slovenskega jezika in knjige na Gradu Štanjel, ki na zanimiv in privlačen način skozi knjigo in družinski turizem spodbujajo družinsko branje ter ob tem spoznavanje slovenske naravne in kulturne dediščine. Ob koncu je še enkrat poudaril pomembnost bralne pismenosti in ob tem opozoril, da je to temeljna veščina za razvoj in obvladovanje vseh ostalih pismenosti.

Tudi tokratni posvet Pismenost na prepihu je bil vsebinsko bogat in raznovrsten. In temu primerno se je tudi zaključil – z zanimivo debato, ki je v ospredje postavila vprašanje “preživetja” slovenščine v svetu globalne angleščine, potem ko že veliko naših mladih prej kot po slovenski poseže po angleški literaturi in na videz angleščino celo bolje obvlada kot lasten materni jezik. A resnica je ta, da je raven globalne angleščine natanko tista, o kateri je v svojem zaključku predavanja govoril Aljoša Harlamov – polna fraz, stereotipov, slabega jezika. Ob tem je bil omenjen tudi problem nizke ravni pisnih izdelkov učencev v šolah, kar se sklada z vse večjim problemom upada bralne pismenosti med mladino. Eden od mlajših poslušalcev, ki je ravno zaključil maturo, pa je izpostavil tudi problem vsebinske ravni sodobnih slovenskih proznih tekstov za mladino, ki so po njegovem mnenju pisani bolj kot ne vsi po istem kopitu.

Zanimiv posvet z zanimivimi prispevki, ki so odprli prenekatero pereče vprašanje, vezano na naš jezik, našo literaturo in našo kulturo nasploh.

Slika 2: Zaključna debata z razpravo, ki jo je podkrepil Aljoša Harlamov (foto: Jerneja Stoviček)